

TARIXIY MEMORIY YODGORLIKLARNI VA ULARNI QAYTA TIKLASH

Mirzasoyipova Durdona Mirzaosimjon qizi

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi assistenti

Yo'ldosheva Gulnoza Shukurovna

gg4767630@gmail.com

6-24 Dlo`guruh talabasi durmir31@gmail.com

Tarixiy-me'moriy yodgorliklar har bir xalqning o'tmishi, madaniyati, san'ati, diniy e'tiqodi va me'morchilik salohiyatining ifodasidir. Ular o'zida ming yillik tarixni, qadimiy urf-odatlarini, jamiyat taraqqiyot bosqichlarini mujassam etadi. Har bir tarixiy yodgorlik xalq xotirasining haykali bo'lib, o'tgan avlodlar hayot tarzini, tafakkurini, ijtimoiy va diniy qadriyatlarini aks ettiradi. Shu sababli bunday obidalarni asrab-avaylash, ularni tiklash va kelgusi avlodlarga yetkazish har bir jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi¹. O'zbekiston hududida joylashgan qadimiy shaharlar – Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz va Termizdagi me'moriy yodgorliklar jahonda mashhur bo'lib, ularning har biri o'ziga xos badiiy uslub, g'oya va tarixiy mazmunga ega. Bu yodgorliklar orasida masjidlar, madrasalar, maqbaralar, minora va saroylar mavjud bo'lib, ular o'z zamonasining me'moriy taraqqiyoti va san'at darajasidan dalolat beradi. Aynan shuning uchun ham bu obidalarni tiklash ishlariga yondashuv chuqur ilmiy asoslangan, murakkab va mas'uliyatli jarayondir². Yodgorliklarni tiklash nafaqat ularning tashqi ko'rinishini tiklashni, balki tarixiy haqiqatni saqlab qolgan holda, asliyatga imkon qadar sodiq bo'lgan holatda ularni qayta yaratishni nazarda tutadi. Tiklash jarayonida arxeologik qazilmalar, ilmiy izlanishlar, tarixiy manbalar va qadimgi loyihalardan foydalaniladi. Bunda ustalar, san'atshunoslar, tarixchilar, me'morlar va restavratorlar hamkorlikda ishlaydi.³ Maqsad yodgorlikning faqat tashqi jozibasini emas, balki uning ichki ruhini, tarixiy funksiyasini, estetik qiyofasini tiklashdan iborat bo'ladi. Qayta tiklangan yodgorliklar bugungi avlod uchun tarix bilan tirik muloqot qilish imkonini beradi. Ular orqali yoshlar o'z o'tmishi bilan tanishadi, ajdodlar ijodidan ilhom oladi, milliy g'urur tuyg'usi bilan yashaydi. Tiklangan yodgorliklar shuningdek, turizm sohasini

¹ I.A. Karimov – Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch

² Sh. Raxmonov – O'zbekiston tarixiy obidolari

³ H. Axmedov – Tarixiy yodgorliklar va ularni restavratsiya qilish asoslari

rivojlantiradi, iqtisodiy faollikni oshiradi, xalqaro maydonda O'zbekistonning obro'sini mustahkamlaydi. Ayniqsa UNESCO ro'yxatiga kiritilgan obidalarni tiklash ishlari xalqaro e'tibor markazida bo'lib, bu boradagi tajriba boshqa davlatlar bilan hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. So'nggi yillarda yurtimizda tarixiy yodgorliklarni qayta tiklash ishlari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Prezidentimiz tashabbusi bilan Samarqanddagi Shohi

Zinda, Xivada Ichan qal'a, Buxorodagi Poyi Kalon majmuasi, Shahrisabzdagi Amir Temur saroyi qoldiqlari, Termizdagi Hakim Termiziy maqbarasi va boshqa ko'plab me'moriy obidalar qayta ta'mirlandi va asl holatiga keltirildi. Bu boradagi ishlar zamonaviy texnologiyalar va an'anaviy ustalik maktabi asosida olib borilmoqda. Tiklash ishlarida ekologik muvozanat, tarixiy haqiqat, hududiy landshaft va obidalar bilan uyg'unlikka alohida e'tibor berilmoqda⁴. Yodgorliklarni tiklash orqali biz nafaqat ularning tashqi qiyofasini, balki xalqning tarixiy ongini, o'zligiga bo'lgan hurmatini, milliy g'ururini ham tiklayapmiz. Chunki tarixiy obidalar orqali xalqning kimligi, qadriyatlari, tafakkur darajasi va madaniy merosi namoyon bo'ladi. Shu sababli tiklash ishlari davomida har bir detaldagi mazmun, har bir naqshdagi ma'no chuqur tahlil qilinadi va ehtiyotkorlik bilan tiklanadi. Bu borada xalqaro tajriba, mahalliy an'analar va zamonaviy ilm-fan yutuqlari uyg'unlashadi. Tarixiy yodgorliklarni saqlash va tiklash ishlari. Tarixiy yodgorliklarni saqlash va tiklash ishlari har bir jamiyat uchun muhim va mas'uliyatli vazifadir. Yodgorliklar vaqt o'tishi, tabiiy ofatlar, inson omili va boshqa sabablar tufayli yemirilishi, ko'rinishini yo'qotishi yoki o'zgartirilishi mumkin. Shuning uchun ularni o'z holicha saqlab qolish, asliga mos tarzda tiklash ishlari doimiy e'tiborni talab qiladi.⁵ Tiklash va saqlash jarayonlari nafaqat texnik, balki ilmiy va tarixiy izlanishlarga asoslanadi. Har bir detali, material tanlovi, ranglar uyg'unligi va qurilish uslubi sinchiklab o'rganiladi. Bu jarayonda arxiv hujjatlari, tarixiy rasmlar, yozma manbalar va mahalliy aholi xotiralari asosida yodgorlikning asl holati aniqlanadi. Yodgorliklarni saqlashda avvalo ularning holati to'liq hujjatlashtiriladi. Maxsus ekspeditsiyalar va ilmiy guruhlar tomonidan obyektlar o'rganiladi, materiallarning holati tekshiriladi, zararlanish darajalari aniqlanadi. Shundan so'ng restavratsiya loyihasi ishlab chiqiladi va tajribali mutaxassislar tomonidan tiklash ishlari boshlab yuboriladi.⁶ Bu ishlarda zamonaviy texnologiyalar va an'anaviy qurilish uslublari uyg'unlashtiriladi. Ayrim hollarda yodgorlikni to'liq tiklashning iloji bo'lmasa, uning eng muhim qismlari konservatsiya qilinadi, ya'ni mavjud holatda mustahkamlanib, yemirilishining oldi

⁴ UNESCO World Heritage Centre

⁵ H. Axmedov – Tarixiy yodgorliklar va ularni restavratsiya qilish asoslari

⁶ Sh. Raxmonov – O'zbekiston tarixiy obidalari

olinadi. Tiklash jarayonida yodgorlikning tarixiy asliga sodiqlik asosiy tamoyil bo'lib qoladi. Hech qanday zamonaviy bezaklar yoki materiallar uning asl ko'rinishini buzmasligi kerak. Shu sababli tiklash ishlari malakali restavratorlar, tarixchilar, arxeologlar va me'morlar hamkorligida olib boriladi. Bunday yondashuv yodgorliklarning tarixiy haqiqatga mosligini saqlab qoladi va ularni kelajak avlodlarga to'liq holatda yetkazish imkonini beradi. Ba'zi hollarda tiklash ishlari yirik davlat dasturlari doirasida amalga oshiriladi. Misol uchun, Samarqand, Buxoro, Termiz, Xiva kabi tarixiy shaharlarimizda ko'plab tarixiy obidalar prezident qarorlariga muvofiq restavratsiya qilindi. Ushbu jarayonlar xalqaro tajriba va tavsiyalarga asoslangan holda amalga oshirildi. Yodgorliklarni saqlash va tiklash ishlari nafaqat tarixiy obidaning umrini uzaytiradi, balki turizm salohiyatini oshiradi, hududning obro'sini ko'taradi va mahalliy aholining bu obidalariga bo'lgan e'tiborini mustahkamlaydi. Ayniqsa yosh avlodda tarixga hurmat, mehnatsevarlik va estetik didni shakllantirishda bu obidalar muhim rol o'ynaydi.⁷

Tarixiy yodgorliklarning ahamiyati

Tarixiy yodgorliklar har bir xalqning tarixiy taraqqiyotini aks ettiruvchi bebaho madaniy qadriyatlardir. Ular ajdodlarimizning ijtimoiy, siyosiy, diniy va madaniy hayotidan dalolat beruvchi tirik guvohlardir. Bu yodgorliklar orqali xalq o'zining qanday tarixga ega ekanini, qanday qadriyatlar bilan yashaganini, qanday g'alaba va sinovlardan o'tganini chuqur anglaydi. Tarixiy yodgorliklar millatni o'z tarixiga hurmat bilan qarashga undaydi, yosh avlodni vatanparvarlik, g'urur va iftixor tuyg'ulari bilan tarbiyalaydi. Ular har bir insonda o'z milliy o'zligini anglash va qadrlash hissini uyg'otadi, bu esa jamiyatda ma'naviy birlik va madaniy uyg'unlikni kuchaytiradi.⁸ Bundan tashqari, yodgorliklar tarixiy haqiqatni yoritishda, ilmiy izlanishlar olib borishda muhim manba hisoblanadi. Ular yordamida o'tmishdagi madaniy qatlamlar, turmush tarzi, mehnat faoliyati va ijtimoiy munosabatlar o'rganiladi. Tarixiy yodgorliklar me'moriy san'at va arxitektura rivojlanishini ham namoyon etadi. Bu obidalar o'z zamonasining uslubiy va estetik qarashlarini, mahalliy qurilish materiallarining imkoniyatlarini ham aks ettiradi. Har bir yodgorlik o'zida o'z zamonining ruhini, xalqning orzularini, diniy e'tiqodini va yashash prinsiplarini mujassamlashtiradi. Tarixiy yodgorliklar turizm sohasida ham katta o'rin egallaydi. Yurtimizga kelayotgan chet ellik sayyohlar aynan shu obidalarni ko'rish orqali O'zbekiston tarixiga, xalqiga, madaniyatiga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bu esa nafaqat madaniy almashinuv, balki iqtisodiy foyda,

⁷ I.A. Karimov – Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch

⁸ I.A. Karimov – Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch

yangi ish o‘rinlari, xizmat ko‘rsatish sohasining kengayishi kabi ko‘plab ijobiy oqibatlarni yuzaga keltiradi.⁹ Tarixiy obidalar bilan tanishgan har bir inson ulardagi go‘zallik, falsafa va tarixiy xotira bilan ruhlanadi, ma’naviy boylikka ega bo‘ladi. Yodgorliklar milliy xotiraning ramzidir, ular orqali xalq o‘z tarixiy ildizlariga qaytadi, uni anglaydi va qadrlaydi. Shu sababli tarixiy yodgorliklarni asrash, ularni kelajak avlodga yetkazish har bir fuqaroning, har bir jamiyat a’zoning burchidir. Bu faqat tarixiy obida saqlash emas, balki xalq ma’naviyatini, o‘zligimizni, madaniy boyligimizni asrash deganidir¹⁰.

Tarixiy yodgorliklarni muhofaza qilishning huquqiy asoslari

Tarixiy yodgorliklarni muhofaza qilish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bu obidalar nafaqat o‘z davrining me’moriy namunasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy merosi sifatida muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, Madaniy merosni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunlarda va Prezident farmonlarida bu masalaga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, 2009-yilda qabul qilingan “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi qonun tarixiy yodgorliklarni aniqlash, ro‘yxatga olish, huquqiy himoya qilish, ulardan samarali foydalanish va restavratsiya qilish bo‘yicha aniq qoidalarni belgilab berdi.¹¹ Bu qonun asosida har bir tarixiy yodgorlikning yuridik maqomi belgilanadi va ular davlat tomonidan muhofaza ostiga olinadi. Bunda yodgorlikning joylashgan hududi, tarixiy qiymati, jismoniy holati va boshqa mezonlar hisobga olinadi. Maxsus davlat muassasalari va mahalliy boshqaruv organlari ushbu yodgorliklarning holatini nazorat qilish, ularni saqlash, hujjatlashtirish va tiklash ishlarini amalga oshiradi. Shuningdek, buzilish, shikast yetkazish yoki noqonuniy o‘zgartirish holatlariga nisbatan javobgarlik chorasi belgilanadi. Tarixiy yodgorliklarni muhofaza qilish bo‘yicha qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek, UNESCO kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan qoidalar asosida yodgorliklar xalqaro miqyosda ham e’tirof etiladi. O‘zbekiston tomonidan 1993-yilda “Butunjahon madaniy va tabiiy merosni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Konvensiyaga qo‘shilishi orqali bu boradagi mas’uliyat va e’tibor yanada kuchaydi. Shundan so‘ng Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi shaharlardagi tarixiy markazlar UNESCOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritildi.¹² Bundan tashqari, yoshlar orasida

⁹ Sh. Raxmonov – O‘zbekiston tarixiy obidalari

¹⁰ H. Axmedov – Tarixiy yodgorliklar va ularni restavratsiya qilish asoslari

¹¹ Sh. Raxmonov – O‘zbekiston tarixiy obidalari

¹² O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi qonuni

madaniy merosga bo'lgan hurmatni oshirish maqsadida, tarixiy yodgorliklar bilan bog'liq ma'lumotlar o'quv dasturlariga kiritilgan. Maktab, kollej va oliy ta'lim muassasalarida bu borada targ'ibot ishlari olib boriladi. Tarixiy yodgorliklarni muhofaza qilish borasida nodavlat tashkilotlar, jamoatchilik va fuqarolik jamiyati institutlari ham faol ishtirok etmoqda. Ular bu obidalarni saqlashda nafaqat nazoratchi, balki targ'ibotchi va ko'ngilli himoyachi sifatida xizmat qilishadi. Bugungi kunda davlat tomonidan ajratilgan maxsus mablag'lar, grantlar va sarmoyalar orqali tarixiy yodgorliklarning huquqiy muhofazasi nafaqat qog'ozda, balki amaliyotda ham ta'minlanmoqda. Bu esa kelajak avlod uchun tarixni boy, to'laqonli va haqiqatga yaqin holda yetkazishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.A. Karimov – Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch
2. Sh. Raxmonov – O'zbekiston tarixiy obidalari
3. H. Axmedov – Tarixiy yodgorliklar va ularni restavratsiya qilish asoslari
4. UNESCO World Heritage Centre
5. O'zbekiston Respublikasining “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida”gi qonuni